HUMAN RIGHTS WATCH

بؤض رِؤيشتن

ضيرؤكى ئةو ئيَرانيانةى ذيان لة تاراوطة بةسةردةبةن

كورتة

لة 19ى تشرينى دووةمى 2006دا، رِيَبين رِةحمانى لةلايةن هيَزة ئةمنيةكانى ئيَرانةوة لة كرماشان دةستطير دةكريَت لةوكاتةى سةرقالَى توَذينةوة كردن بوو لةسةر هوَطربوون بة ماددة هوَشبةرةكان و نةخوَشى ئايدز لة ناوضة سةرةكيةكانى كوردستانى ئيَران. بوَ ماوةى دوو مانط لة زيندانيَكى سةر بة وةزارةتى هةوالَطريدا دةستبةسةر دةكريَت و لةماوةى بةندكردنيدا، لةلايةن ئةفسةرانى ئةو دةزطايةوة لة هةردوو شارى كرماشان و سنة ضةندين جار ليَكوَلَينةوةى لةطةلَ دةكريَت و دووضارى ئةشكةنجةدانى توندى جةستةيى و دةروونى دةبيَتةوة.

ثاش 15 خولةك لة دادطايكردن و بةبىَ ئامادةبوونى ثاريَزةرى بةرطريكار لة كةيسةكةى، لة كانوونى دووةمى 2007دا، دادطاى شوَرِشى ئيَران بة توَمةتى "كاركردن لة دذى ئاسايشى نةتةوةيى" و "ثرِوثاطةندة كردن لة دذى دةولَةت" سزاى ثيَنج سالَ زينداني بةسة رِةحمانيدا سةثاند.

ثاش ئازادكردنى لة كوَتايى سالَى 2008دا، رِةحمانى بوَى دةردةكةويَت كة لة زانكوَ دةركراوةو ضيتر ناتوانىَ لة خويَندن بةردةوام بىَ. ثاشان رِةحمانى دةبيَتة ضالاكةوان و ئةندامى طرووثيَكى ناوخوَيى. بةهوَى زيادبوونى فشارةكان لةسةر خوَيى و خيَزانةكةى، بة ناضارى لة سالَى 2011دا، لة ئيَران هةلَديَت و وةك ثةنابةر لة كوردستانى عيَراق نيشتةجىَ دةبيَت.

رِةحمانى يةكيَكة لةو ذمارة زوَرةى رِوَذنامةنووس و ثاريَزةر و ضالاكةوانانةى مافى مروَظ كة لة ماوةى رِابردوودا ناضار بوون وولاَتةكةيان جيَبهيَلَن، بة تايبةت لةثاش دةستثيَكردنى هةلَمةتة سةركوتكاريةكانى دةسةلاَتدارانى ئيَران لة دواى خوَثيشاندانةكانى خةلَكى ئةو ولاَتة لة دذ ساختةكاريةكانى هةلَبذاردنة سةروَكايةتيةكةى سالَى 2009 كة تيَيدا مةحموودى ئةحمةدى نةذاد بوَ جارى دووةم وةك سةروَكى ئةو وولاَتة دةستنيشان كرايةوة. شالاَوة سةركوتكاريةكةى حكومةت زنجيرةيةك لة ثيَشيَلكارى ئاشكراى لة دذى مافةكانى مروَظ لة خوَطرت وةك كوشتن، ئةشكةنجةدان، رِةشبطيرى و ثيَشيَل كردنى مافةكانى خةلَكى ئةو وولاَتة لة ئازادى رِادةربرِين و طردبوونةوة.

ئةم رِاثوَرتة بةلَطةكانى ثيَشيَلكارى ئةو هةلَمةتة سةركوتكارية دةخاتة رِوو، كة لة قوربانيانى سةرةكى هةلَمةتةكةوة وةطيراون لةوانةش ضالاكةوانةكانى كوَمةلَطةى مةدةنى ئيَرانى. لةبةرئةوةى هيومان رِايتس ووَض رِيَطةى ثيَنادرىَ لة ئيَران كار بكات، بوَية زوَريَك لةو دوَكيوميَنتانةى لة رِاثوَرتةكةدا ئامادةيان ثيَكراوة لةرِيَطةى ضاوثيَكةتنةوة لةطةلَ ضالاكةوانانى وةك سوَزان بة دةست هاتوون، كة ئةمانةش دوابةدايى دةستثيَكردنى شالاَوة سةركوتكاريةكانى ثاش هةلَبذاردنةكةى سالَى 2009 ئيَرانيان جيَهيَشتوةو رِويان كردوَتة وولاَتى توركيا و كوردستانى عيَراق كة وةك ئاوارة وثةنابةر لةو شويَنانة نيشتةجىَ بوون. رِاثوَرتةكة تيشك دةخاتة سةر ضوار طرووث: ئةوانيش بريتين لة ضالاكةوانانى مافى مروَظ، رِوَذنامة نووس و بلوَطةرةكان, ثاريَزةرانى بوارى مافى مروَظ, خوَثيشاندةران و ئةوانةى بة خوَبةخش هاوكارى هةلَمةتى هةلَبذاردنةكانى سةروَكايةتى مير حوسةين مووسةوى و مةهدى كةرِووبيان كردووة، ئةمانة هةموويان بوونة ئامانجى هيَزة ئةمنيةكان و دةزطاى هةوالَطرى ئيَران. هةروةها رِاثوَرتةكة باس لةو هوَكارانة دةكات كةواى لةم كةسانة كردووة بة ناضارى وولاَتةكةيان جيَبهيَلَن، لةطةلَ ئةو ئاستةنطانةى رِوبةرِوى دةبنةوة وةك ئاوارة و ثةنابةر لة وولاَتى توركيا و كوردستانى عيَراق.

هەرضەندە، ذمارەیەکی زۆر لەو سەدان هەزار خۆثیشاندەرەی کە رِذانە سەر شەقامەکانی ئێران لەدذی ئەنجامی هەڵبذاردنە سەرۆکایەتیەکەی ساڵی 2009، هەموویان ضالاکەوانی مەدەنی و سیاسی نەبوون، بەلاَم هێشتا بوونە ئامانجی هێزە ئەمنیەکان و دەزطای هەواڵطری ئێران (ئیتلاَعات). ثاش کۆتایی هاتنی خۆثیشاندانەکان، دەسەلأتدارانی ئێران بەردەوام بوون لە هێرشە سەرکوتکاریەکانیان بۆ سەر هەموو دەنطە نارازیەکان و رِێکخراوەکانی کۆمەڵطەی مەدەنی و هەروەها ئەو ضالاکەوانانەشیان کردە ئامانج کە ثەیوەندیەکی کەم یان هەر هیض ثەیوەندیان بە خۆثیشاندانەکانەوە نەبوو، بەلاَم دەسەلأتدارانی ئێران ئەمانەیان بە لایەنطرانی شۆرِشی سەوزن لەقەڵەمدا و تۆمەتباریان کردن بە کارکردن بۆ لەناوبردنی بنەماکانی کۆماری ئیسلامی.

ضالاکەوانانی مافی مرۆظ, رِۆذنامەنووسان و ثاریزەرانی بواری مافەکانی مرۆظ لەطەلَ ئەندامانی ثارتە ئۆثۆسیزیۆنەکان بوونە ئامانجی سەرەکی ئەم هێرشانە. هێزە ئەمنیەکان ذمارەیەکی زۆر لە ضالاکەوانیان دەستطیر کرد، بەوانەشەوە کە داکۆکیکەر بوون لە مافی کەمینەکان و ذنان و خوێندکاران. ئەمانە زۆرێکیان لەو دادطایانەدا دادطای کران کە هیض ثێوەرێکی نێودەوڵەتیان بۆ دادطایکردنێکی عادیلانە تێدا نەبوو. بە دەیان لەم ضالاکەوانانە لە زیندانەکاندا مانەوە بە تۆمەتەکانی وەك "کارکردن لە دذی ئاسایشی نیشتمانی،" "بلاَوکردنەوەی ثروثاطەندە لە دذی دەوڵەت،" یان "ئەندام بوون لە طرووث و رِێکخراوی قەدەغە کراو."

سەرەرِای دادطایکردنی ذمارەیەك لە ضالاکەوانی کۆمەڵطەی مەدەنی و ئەندامانی ثارتە ئۆثۆسیزیۆنەکانیان بە بەرضاوی کامێرای تەلەفیزیۆنەکانەوە بە تۆمەتی هەوڵدان بۆ بەرثاکردنی "شۆرِشی سەوز"، یەکێکی تر لەو رِووداوانەی کە ترس و دڵەرِاوکێیەکی زۆری خستە نێو کۆمەڵطەی مەدەنی ئێرانیەوە "ئێران ثراکسی" بوو. ضەند مانطێك لە دوای هەڵبذاردنەکەی ساڵی 2009 و لە ذێر ناوی کاروباری "ئێران ثراکسی" دەسەلأتدارانی ئێران نزیکەی 30 ضالاکەوانی ئێرانیان دایە دادطاکان. لە مانطی مارسی 2010 دا، داواکاری طشتی رِابطەیاند کە 30 کەسیان دەستطیر کردوە بە تۆمەتی بەشدار بوون لە ثیلانێکی دەزطای هەواڵطری (سی. ئای. ئەی) ئەمریکی بۆ رِوخاندنی حکومەتی ئێران.داواکاری طشتی دەستطیر کراوەکانی بەجێبەجێ کردنی ثیلانێك لە ذێر ناوی" ئێران ثراکسی" تۆمەتبار کردو ئاماذەی بەوەکرد کە ثلانەکە بە نهێنی لە رِێطەی ضەند رِێکخراوێکی ناحکومي وولأتەکەیەوە ئەنجامدراوە. دادطای شۆرِشی ئیسلامی حوکمی زینداني درێذخایەنی بۆ ذمارەیەك لەم کەسانە دەرکرد کە بە تۆمەتی مەترسی بۆ سەر "ئاسایشی نەتەوەیی" دادطايي کرابوون، هەضەندە بەهێز ناضار کرابوون دان بەو تۆمەتانەدا بنێن.

شالأوە سەرکوتکاریەکانی ثاش هەڵبذاردنەکەی ساڵی 2009، کاریطەریەکی رِیشەی لەسەر کۆمەڵطەی مەدەنی ئێرانی دروستکرد. ضیتر هیض رِێکخراوێکی سەربەخۆ ناتوانیَ بە ئاشکرا لەو بارودۆخە سیاسیەی ئێراندا کار بکات. حاڵی حازر، زۆرێك لە داکۆکیکەرانی مافەکانی مرۆظ و رِۆذنامەنووسان یان لە زیندانەکاندا بەندکراوون یان هەڵهاتوون و ذیان لە تاراوطە بەسەر دەبەن، ئەمە جطە لەوەی ضەندەها ضالاکەوانی تریش بوونەتە ئامانجی هەڵمەتە سەرکوتکاریە یەك لەدوای یەکەکان و شالأوە رِەشبطیریەکانی دەسەلأتدرانی ئێران. حکومەت هەموو رِێطەیەك دەطرێتە بەر بۆ سەرکوت کردنی کۆمەڵطەی مەدەنی و کث کردنەوەی دەنطەکان ، تەنانەت ئەو ثاریَزەرانەشی کردۆتە ئامانج کە بەرطری لە کەیسی ضالاکەوانان و ئەندامانی ئۆثۆسیزیۆن لە دادطاکاندا دەکەن. لەم ضەند ساڵەی دوایدا، فشاری سەر ئەو ثاریزەرانەی بەرطری لە کەیسی ضالاکەوانان دەکەن بەشێوەیەکی بەرضاو زیادی کردووە، ضەندین ثاریَزەری ناسراوی وەك "شیرین عەبادی" کە خاوەنی خەلأتی ئاشتي نۆبڵە، هەڵهاتوون و وولأتیان جێهێشتووە. لەکاتێکدا عەبادی بە طەشتێك لە ئەوروثا بوو بریاریدا نەطەرِێتەوە ئێران ثاش ئەوەی بۆی دەرکەوت طەر بطەرِێتەوە رِووبەرِوی دەستطیر کردن و زیندانیکردنێك دەبێتەوە کە مەرامی سیاسی لە ثشتەوە بێت. هەروەها ثاریَزەرانی ناسراوی وەك (محمد مستەفایی) و (محمد ئۆلیفارد) کە ئەمانیش ناضار بوون ئێران جێبهێڵن و دوای مافی ثەنابەرێتي لە وولأتانی دەرەوە بکەن.

(محمد مستةفاى) ناضاربوو لة ئيَران هةلَبيَت ثاش ئةوةى خيَزان و كةس و كارةكةى دةست بةسةر كران و خؤيشى ضةندين جار لةلايةن دةسةلأَتدارانى ئيَرانةوة بانطهيَشت كرا بؤ ليَكؤلَينةوة. مستةفاى ئيَستا لة وولأَتى نةرويج نيشتةجيَية. (محمد ئؤلةيفارد) كة يةكيَكى ترة لة ثاريَزةرة ناسراوةكان و بةرطرى لة ضةندين كةيسى بالاَ كردووة لة بةردةم دادطاكانى شؤرِش و دادطا مةدةنيةكاندا، ئةميش ناضار بوو هةلَبيَت و وولأَت جيَبهيَلَىَ، ثاش ئةوةى لةلايةن دةسةلأَتدارانى ئيَرانةوة بة تؤمةتى"ثرِوثاطةندة كردن دذى دةولَةت،"سزاى ساليَك زيندانى بةسةردا سةثيَنرا، ئةمةش بةهؤى ئةنجامدانى ضاوثيَكةوتنيَك لةطةلَ يةكيَك لة ميديا نيَودةولَةتيةكان كة تيَيدا رِةخنةى لة برِيارى لة سيَدارةدانى يةكيَك لة كةيسةكانى طرتبوو.

سةركوتكردن و كردنة ئامانجى رِيَكخراوةكانى كؤمةلَطةى مةدةنى لةلايةن دةسةلأَتدارانى ئيَرانةوة كاتيَك دةستى ثيَكرد كة مةحموود ئةحمةدى نةذاد بؤ يةكةم جار و لة سالَى 2005 دا وةك سةرؤكى ئةو وولأَتة هةلَبذيَردرا، ئةوةش ئامادةيةك بوو بؤ سةرهةلَدان و بةهيَز بوونى دةسةلأَتى محافزكارةكان كة ئةمانيش ثيَك ديَن لة بةرثرس و لايةنطرانى شؤرِشى ئيسلامى و هيَزةكانى (باسيج) كة ميليشيايةكى ضةكدارى نزيك لة سوثاى ثازدارانة، لةطةلَ دةربرِينى ثشتيوانيةكانى رِابةرى يةكةمى ئيَران (ئايةتوولاَ خامنةى) بؤ ئةو شالأَوة سةركوتكاريةى ئةحمةدى نةذاد دةستى ثيَكردبوو.

لةذيَر دةسةلأَتى سةرؤكايةتى ئةحمةدى نةذاد، هةلَويَستى حكومةتى ئيَران لة بةرامبةر رِيَكخراوة ناحكوميةكان لة ثالَثشتيكردن و هانداني بة حةزةرةوة كة ئةم شيَوازة لة ذيَر دةسةلأَتى سةرؤكايةتى محمدى خامنةيى سةرؤكى ثيَشووى ئيَران ثةيرِةو دةكرا ، طؤرِا بؤ طومان و دوذمنكاريةكى ئاشكرا. حكومةت بةردةوام رِيَو شويَنى ئةمنى توندترى بةرامبةر رِيَكخراوة ناحكوميةكان دةطرتةبةر و زؤر جار تؤمةتبارى دةكردن بة "ئاميَريَك بؤ جيَبةجيَكردنى مةرامةكانى بيَطانة". هةروةها دةسةلأَتدارانى ئيَران فشاري زياتريان دةخستة سةر كارى ضالاكةوانان لة رِيَطةى نةدانى مؤلَةتى كاركردن ثيَيان و زؤرجار حكومةت رِةتي دةكردةوة هيض نووسراو و رِوونكردنةوةيةك بدات لةسةر رِةتكردنةوةى داواكاريةكانيان، كة ئةمةش بةثيَى ياساكانى ئيَران رِيَطةثيَدراوة. زيادبوونى فشار لةسةر ضالاكةوانانى كؤمةلَطةى مةدةنى لةذيَر دةسةلأَتى ئةحمةدى نةذاد، هةنديَكيانى ناضار كرد لة ئيَران هةلَبيَن و ببنة ئاوارة و ثةنابةر لة وولأَتانى دةرةوة. لة سالَى 2009 وة ذمارةى ئةو ضالاكةوانانةى داوايان ثيَشكةش كردووة بؤ وةرطرتنى مافى ثةنابةريَتي و نيشتةجىَ بوون لة وولأَتانى سيَيةم بة رِيَذةيةكى بةرضاو زيادى كردووة.بةثيَى ئاماريَكى كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكان كة لة 44 وولأَتى ثيشةسازيدا ئةنجام دراوة، لة سالَى 2009دا، 11،537 ئاوارةى ئيَرانى نوىَ داوايان بؤ مافى ثةنابةريَتى لةو 44 وولأَتةدا ثيَشكةش كردووة: لة سالَى 2010دا ذمارةكة زيادى كردووة بؤ 15،185 و لة سالَى 2011دا بؤ 18،128. زؤرترين رِيَذةى داواكارية نوييةكان بؤ مافى ثةنابةريَتى لة توركيا ثيَشكةش كراون. لة سالَى 2009 تا 2011، ذمارةى ثةنابةرة ئيَرانيةكان لة توركيادا بة رِيَذةى 72% زيادى كردووة.

بةثيَى ووتةى كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكان لة توركيا و عيَراق، زؤريَك لةو ضالاكةوانة ئيَرانيانةى ناويان لة كؤميتةكةيان تؤمار كردووة دةلَيَن لة ترسى هةرِةشة و ضةوساندنةوة وولأَتةكةيان جيَهيَشتووة. حكومةتى توركيا بؤ ماوةيةكى كاتى مافى ثةنابةرييَتى بةو ئاوارانة دةدات كة دةضنة وولأَتةكةى تا ئةوكاتةى كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى نةتةوةيةكطرتووةكان دةيانطويَزيَتةوة بؤ وولأَتانى سيَيةم. هةنديَكى تر لة ضالاكةوانانى ئيَرانى كة زؤرينةيان لة رِةطةزى كوردن بوونةتة ثةنابةر لة كوردستانى عيَراق، ئةم كةسانة ووتيان كة لةوىَ ذيانيان بة تةواوى ثاريَزراو نية و ثيَويستيان بة نيشتةجيَ بوونة لة وولأَتى سيَيةم بة زووترين كات.

هیومان رِایتس وؤض داوا لة حکومةتی ئیَران دةکات کؤتای بة شالأوة سةرکوتکاریةکةی لة دذی خؤثیشاندةران و ضالاکةوانانی کؤمةلَطةی مةدةنی بهیَنیَت. نابیَت ضالاکةوانان و رِةخنةطرانی دةسةلأت لةبةر ثةیرِةوکردنی مافةکانیان لة ئازادی رِادةربرِین و طردبوونةوةی ئاشتیانة و دروستکردنی ریَکخراوی مةدةنی، رِوبةرِوی دووریانیَکی مةترسیدار ببنةوة کة لة بةندکردن یان جیَهیَشتنی وولأتدا خؤی ببینیَتةوة. هیومان رِایتس وؤض داوا لة حکومةتی هةریَمی کوردستان دةکات ثاریَزطاری لة سةلامةتی ذیانی ئاوارة ئیَرانیةکان بکات و دوورکةویَتةوة لة هةرِةشة و فشار کردن لة دذی ئةو ئاوارانةی بةردةوامن لة ثةیرِةوکردنی مافة سیاسیةکانیان بة شیَوةیةکی ئاشتیانة. هةروةها داوا لة حکومةتی تورکیا دةکات هةلی کارو ذیانیَکی ئاسوودة برِةخسیَنیَ بؤ ئةو ئاوارة و ثةنابةرانةی لة وولأتةکةیدا ناویان تؤمارکراوةو ئیَستا لة ضاوةرِوانی نیشتةجیَ بووندان لة وولأتانی سیَیةم. ثیَویستة تورکیا رِیَطة بدات دکتؤر ئةحمةد شةهید، کة رِیثؤرتةریَکی تایبةتة لةسةر بارودؤخی مافی مرؤظ لة ئیَران، سةردانی وولأتةکةی بکات بؤئةوةی بتوانیَت ضاوی بة ئاوارة ئیَرانیةکان بکةویَت و رِاثؤرتی دؤکیومیَنتاری لة سةر ثیَشیَلکاریةکان ئامادة بکات. لة کؤتایدا، هیومان رِایتس وؤض داوا لة وولأتانی سیَیةم دةکات کة ثةلة بکةن لة جیَبةجیَ کردنی کةیسی ئةو ثةنابةرانةی ثیَویستة بة زووترین کات ناوضةکة جیَبهیَلَن. هةروةها هیومان رِایتس وؤض داوایان لیَدةکات کة ذمارةیةکی زؤر لةو ئاوارانة قبولَ بکةن کة هیض رِیَطةضارةیةکی تریان نیة جطة لة وةرطرتنی مافی ثةنابةریَتی لة یةکیَك لة وولأتانی دةرةوة.

ثێشنیاز

بۆ حکومەتی ئێران

ڕەشبطیری و مامەڵەی زیندانیان لە کاتی دەستبەسەریدا

- ئازادکردنی هەموو ئەو ئەو کەسانەی زیندانی کراون لەبەر ثەیرەوکردنی مافەکانیان لە ئازادی ڕادەربڕین و طردبوونەوە و دروستکردنی کۆمەڵەی مەدەنی بەشێوەیەکی ئاشتیانە.
- ئاطادار کردنەوەی کەس و کاری زیندانیەکان لە شوێن و ڕەوش و طوزەرانی زیندانیەکانیان و ڕیطەیان ثێبدریێت سەردانیان بکەن.
- نەهێشتنی زیندانی تاکە کەسی.
- لێکۆڵینەوە و وەلأمدانەوەی خێرای هەموو ئەو سکالأ یاسایانەی ثێشکەش کراون لە دذی خراث مامەڵەکردن و ئەشکەنجەدانی دەستطیر کراوەکان.
- تەمبێکردن و سزادانی هەموو ئەو لێثرسراوانەی وەزارەتی زانیاری ئێران کە بەرثرسیارن لە خراث مامەڵە کردنی بەندیەکانی زیندانی ئێظن209.
- زیندانی ئێظن 209 کە لەلایەن وەزارەتی هەواڵطریەوە بەڕێوە دەبریێت، بخرێتە ذێر ضاودێری زیندانە حکومیەکان، یان ڕێکخراوی ضاکسازی ثێوەرە ئەمنیەکان یان هەر بە تەواوی دابخرێ.

ضاکسازی یاسای

- ضاکسازی کردن یان لابردنی ئەو یاسا ئەمنیانەی کە ثێناسەیەکی ڕوونیان نیە لە نێو برِطەکانی یاسای سزادانی ئیسلامیدا, وەك یاسای "سوکایەتی کردن" لە دذی ئاسایشی نەتەوەیی و نێو نەتەوەی ئێران (یاسا ئەمنیەکان) لەطەڵ ضەند یاسایەکی تر هەرلەضوارضێوەی برِطەکانی یاسای سزادانی ئیسلامی کە ڕێطە بە حکومەت دەدا دەستی کراوە بێت لە سەرکوتکردنی کوێرانە و سزادانی ئەو کەسانەی بەشێوەیەکی ئاشتی خوازانە ثەیڕەوی مافە سیاسیەکانیان دەکەن. حکومەتی ئێران بەبیانووی هەرِەشە بۆسەر "ئاسایشی نەتەویی" لەم برِطانەی لای خوارەوەدا و ضەند برِطەیەکی ترثێشێلی ئەو یاسا نێودەولَەتیانە دەکات کە برِیاری داوە ثاثەند بێت ثێناوە:
    - ماددەی 498 لە یاسا ئەمنیەکان، دامەزراندنی هەر طروثێك کە "تێکدانی ئاسایشی نەتەوەیی" ئێرانی لە ثشتەوە بێت بە تاوان لە قەڵەم دەدات.
    - ماددەی 500، سزای سێ مانط تا ساڵێك زیندانی بەسەر هەرکەسێکدا دەسەثێنێ کە تۆمەتی "ثروثاطەندە کردنی لە دذی سەقامطیری کۆماری ئیسلامی ئێران یان ثروثاطەندە کردن لە قازانجی هەر طرووث و دامەزراوەیەك کە دذی سەقامطیری ئێران بێت." بەسەردا ساغ ببێتەوە.
    - ماددەی 610، "کۆبوونەوە و ثیلان طێرِان لە دذی ئاسایشی ناوخۆ یان ئاسایشی نێو نەتەوەی ئێران، تێوەطلان لە هەر کارێکی لەو جۆرە" بە تاوان لەقەڵەم دەدا و سزاکەی لە سێ ساڵەوە تا ثێنج ساڵ زیندانیکردن دەبێت.
    - ماددەی 618، تێکدانی سەقامطیری و ئاسوودەی و ئارامی کۆمەڵطە یان ڕێطری کردنی خەڵك لە کارکردن" بە تاوان لەقەڵەم دەدا و سزاکەی لە سێ مانطەوە بۆ ساڵێك زیندانی کردن دەبێت،لەطەڵ لێدانی 74 جەڵدە.

- ماددەی 513، لە یاسای سزادانی ئیسلامی هەر "سووکایەتي کردنێك" بە "پیرۆزیەکانی ئیسلام" یان کەسایەتیەکانی ئاینی ئیسلام، بە تاوان لەقەڵەم دەدا و سزاکەی لە ساڵێکەوە بۆ پێنج ساڵ زیندانی کردن دەبێت، لە هەندێ بارودۆخدا دەکرێ سزاکەی مردن بێت.
- ماددەی 514، هەر "سوکایەتي کردنێکی" ڕاستەوخۆ بە ڕابەری یەکەمی کۆماری ئیسلامی ئێران، ئایەتوڵا خامنەی، یان ڕابەری یەکەمی ئەوکاتەی وولات، بە تاوان لە قەڵەم دەدات و سزاکەی لە شەش مانطەوە بۆ دوو ساڵ زیندانی کردن دەبێت.

- پێناسەیەکی ڕوون بۆ "ئاسایشی نەتەوەیی" و "پێشێلکردنەکان لە دژی" بە زاراوەیەك کە نەبێتە مایەی پێشێلکردني مافەکانی ئازادی ڕادەربڕین و طردبوونەوە و دروستکردنی ڕێکخراوی مەدەنی کە لە یاسا نێو دەوڵەتیەکاندا ضەسثاون.
- لابردنی ئەو یاسایانەی کە لە برِطەی سزادانی ئیسلامیدا هاتووە، "سوکایەتی کردن" بە کەسایەتیە ئاینیەکان و سەرکردە حکومیەکان" بە تاوان لەقەڵەم دەدات.
- طۆڕینی ئەو برِطانەی لە یاسای سزای تاواندا ڕیَطە بە دەسەڵاتداران دەدا بە ڕەتکردنەوەی مافی هەبوونی ثارێزەر لە قۆناغی لێکۆڵینەوە و دەستبەسەر کردنی ثێش دادطایي کردندا. ثێویستە حکومەت ڕیَطە بە زیندانیان بدات بە ئازادی و بەبێ ضاودێری کردن ثارێزەرەکانیان ببینن لە قۆناغی دەستبەسەری و دادطایي کردندا.
- هەنطاونان بۆ بەرقەرارکردنی "یاسای مافەکانی هاولأتیان" لە زیندانەکانی ئێراندا کە لەلایەن سەرۆکی دادطای باڵأ، ئایەتوولأ خامنەی لە ساڵی 2004 دا ثەسەند کراوە. "یاسای مافەکانی هاولأتیان" بەثێضەوانەی ئەو یاسایانەی مەرجی ئەمنیان لەطەڵدایە، بۆ ئەوەیە لە هەموو بارودۆخێکدا جێ بەجێ بکرێت.

بۆ حکومەتی تورکیا

- ڕیَطەدان بە دکتۆر ئەحمەد شەهید، کە ڕیثۆرتەریَکی تایبەتی نەتەوە یەکطرتووەکانە لەسەر بارودۆخی مافی مرۆظ لە ئێران، بۆ سەردان کردنی ئەو وولأتە تا بتوانێ ضاوثێکەوتن لەطەڵ ئاوارەو ثەنابەرە ئێرانیەکان ئەنجامبداو ڕاثۆرتی دۆکیومێنتاری لەسەر ثێشێلکاریەکان لە دژیان ئامادە بکات بەثێی ئەو ئەرکەی ثێی سثێردراوە.
- دڵنیاکردنەوەی بەرثرسانی حکومی و هێزەکانی ثۆلیس لە بەرِێزەوە مامەڵەکردن لەطەڵ ئاوارە و ثەنابەرە ئێرانیەکان بەبێ جیاوازی کردن و بە جۆرێك لەطەڵ بنەمای مافەکانی مرۆظدا بطونجێ.
- ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی ناویان تۆمار کراوە ڕیَطەیان ثێ بدرێت بە ئازادی بطەرێن و لە هەر شوێنێك کە خۆیان بیانەوێ نیشتەجێ ببن، تەنها لە ضەند بارودۆخێکی ثێویستدا نەبێت وەك بوونە هۆکاری مەترسی بۆ سەر تەندروستی طشتی و ئاسایشی نەتەوەیی کە ئەوەش تەنها بەسەر ئەو کەسانەدا جێبەجێ بکرێت کە دەبنە هۆکاری ئەو مەترسیانە، هەروەها ئەم یاسایانە بە یەکسانی بەسەر هەموویاندا جێبەجێ بکرێت بەبێ جیاکاریکردن بەرامبەر نەتەوەیەکی دیاری کراو.
- لێبووردنی ئاوارە و ثەنابەرەکان لەو برِە ثارەیەی کەثێویستە بیدەن بۆ وەدەستهێنانی کارتی مۆڵەتی مانەوە، هەروەها ڕیَطەیان لێ نەطیرێ لە ضوونەدەرەوەی وولأت ئەطەر توانای دابین کردنی ئەو برِە ثارەیان نەبوو.
- ثێدانی کارتی مۆڵەتی کارکردن بە هەموو ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی ناویان تۆمار کراوە بەبێ ثارەی زیادە و مەرجی و زیادە.
- دەستەبەرکردنی مافی خزمەت طوزاری تەندروستی و دابین کردنی داودەرمان بۆ هەموو ئاوارە و ثەنابەرەکان بە هەمان ئەو ئاسانکاریەی کە بیَطانەیەکی یاسای دەتوانێ بە دەستی بهێنێ لەو وولأتەدا.

بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان

- دوورکەوتنەوە لە هەڕەشە و فشار خستنە سەر ئەو ئاوارانەی بەردەوامن لەسەر چالاکیە سیاسیەکانیان لەدژی حکومەتی ئێران بەشێوەیەکی ئاشتی خوازانە،لە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی حکومەتی هەرێم.
- پێویست نەکردنی هێنانی نووسراوی پشتطیری لە یەکێك لە پارتە کوردیە ئێرانیەکانی ناو هەرێمی کوردستان یان پارتە کوردیەکانی کوردستانەوە، وەك مەرجێك بۆ پێدانی مافی مانەوە یان تازەکردنەوەی مۆلەتی مانەوەکانیان.
- یەکخستنی مەرجەکانی مانەوە بۆ ئاوارە و پەنابەران، هەروەها ئازادیان پێبدرێ لە طەڕان و نیشتەجێبوون لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستاندا، تەنها لە هەندێ بارودۆخی پێویسدا نەبێت وەك بوونە هۆکاری مەترسی بۆ سەر تەندروستی طشتی و ئاسایشی نەتەوەیی، ئەوەش تەنها تەنها بەسەر ئەو کەسانەدا جێبەجێ بکرێن کە بوونەتە هۆکاری ئەو مەترسیانە.

بۆ ئۆفیسی کۆمیتەی بالاَی پەنابەرانی رێکخراوی نەتەوە یەکطرتووەکان

- بوونی پەیوەندی بەردەوام لەطەلَ ئاوارە و پەنابەرەکاندا بە مەبەستی طفتوطۆکردن لەسەر داهاتووي کەیسەکانیان و دۆزینەوەی چارەسەری طونجاو بۆیان.
- لە نزیکەوە چاودێری کردن و ئامادەدان بە هەر هێرش و هەڕەشەیەك کە ئاوارە و پەنابەرە ئێرانیەکانی نیشتەجێی کوردستانی عێراق دەکرێت لەلایەن دەزطای هەواَلطری ئێرانەوە.

بۆ وولاَتانی سێیەم، وولاَتانی ئەوروپا، کەنەدا، ئوستراليا و وولاَتە یەکطرتووەکانی ئەمریکا

- طوَڕانکاریکردن و ئاسان کردنی پرۆسەی پشکنینی پێشینەی ئەمنی و چەند پشکنینێکی یاسای تر ئەمەش لە پێناو دلَنیا بوون لە وەرطرتنی ئەو ئاوارانەی کەپێشتر قبولَکراون بۆ نیشتەجێ بوون لە وولاَتەکانتان لە ماوەیەکی طونجاودا.
- ناسینەوەی ئەو طرفتەی کە هەندێك لە ئاوارە کوردە ئێرانیەکانی نیشتەجێی هەرێمی کوردستان ناتوانن لە ڕووی یاساییەوە وەك هاولاَتیەکی ناوخۆی کوردستانی عێراق مافەکانیان بۆ دەستەبەر بکرێت، بۆیە ئەم کەسانە ڕەچاو بکرێن بۆ نیشتەجێ بوون لە وولاَتەکانی سێیەم.
- قبولَکردنی ژمارەیەکی زیاتر لە پەنابەرە ئێرانیەکان لە دەرەوەی چوارچێوەی کاری کۆمیتەی بالاَی پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، بە تایبەت ئەوانەی ئێرانیان جێهێشتووە لەئەنجامی ڕووبەڕووبوونەوەی هەڕەشەو چەوسانەوە بەهۆی چالاکیە سیاسي و مەدەنیەکانیان.
- دابین کردنی ڤیزەی خوێندن بۆ ئەو ئاوارە ئێرانیانەی کە بێبەش کراون لە مافی خوێندن لە زانکۆکانی ئێران یان نەیان توانیوە بەردەوامبن لە خوێندن بەهۆی چالاکیە سیاسی و مەدەنیەکانیانەوە.

طوزەران و ذيانى ئاوارەييان

بەثێى ئامارەكانى رِێكخراوى كۆميتەى بالأى ثەنابەرانى نەتەوە يەكطرتووەكان كە لە 44 وولأتى ثيشەسازيدا ئەنجام دراوە، لە سالَى 2009 دا، 11،537 ئێرانى نوىَ داواى مافى ثەنابەريَتيان لەو وولأَتانە كردووە،لە سالَى 2010 دا، ذمارەكە هەلَكشاوە بۆ 15،185 و لە سالَى 2011دا، بۆ 18،128.[1] زۆرترين ذمارەى ئەم داواكاريانە لە وولأتى توركيا ثێشكەش كراوە. لە سالَى 2005وە، ضەند سەد ئێرانيەكى تر داواى مافى ثەنابەريَتيان لە باكورى عيَراق كە دەكەويَتە ذيَر دەسەلأَتى حكومەتى هەريَمى كوردستانەوە ثێشكەش كردووە.[2]

هەرضەندە لە ثاش سالَى 2009 وە، كۆرِەويَكى بە كۆمەلَى ئێرانيەكان بۆ جيَهيَشتنى وولأَتەكەيان دەستى ثيَنەكردووە ضونكە ذمارەكە لە سالَيَكدا لە،20،000 كەس كەمترە لە سەرتاسەرى جيهاندا، بەلأَم لە ثاش ئەو سالَەوە، ذمارەى ئەو كەسانەى داواى مافى ثەنابەريَتيان ثێشكەش كردوە و ئەو ضالاكەوانانەى وولأَتەكەيان جيَهيَشتووە بە رِيَذەيەكى بەرضاو زيادى كردووە. لە ثاش خۆثيشاندانەكانى حوزەيرانى سالَى 2009 و دەستثيَكردنى شالأَوە سەركوتكاريەكەى دەسەلأَتدارانى ئێران، ضەند وولأَتيَكى يەكيَتى ئەوروثا وەك ئەلَمانيا و ئيتالَيا و فەرەنسا لە دەرەوەى ضوارضيَوەى كارى كۆميتەى بالأَى ثەنابەران ظيزەيان بۆ ضەندين ضالاكەوانى مەدەنى و رِۆذنامەنووس و نەيارانى سياسى و ضالاكەوانانى مافەكانى مرۆظى ئێرانى دابين كردووە. بەشيَكى ترى ئەو كەسانەى كە ئێرانيان جيَهيَشتووە لە ثاش سالَى 2009 وە، بە رِيَطەى نایاسايى لە وولأتى توركياوە ثەرِيوونەتەوە بۆ يۆنان و لە هەولَى بە دەستهيَنانى مافى ثەنابەريَتيدان لە يەكيَك لە وولأَتانى يەكيَتى ئەوروثا، بەشيَكيشيان لە توركيا و باكورى عيَراق و شويَنەكانى تر ناويان تۆمار كردووە بۆ داواكردنى مافى ثەنابەريَتى و نيشتەجىَ بوون لە يەكيَك لە وولأَتانى سيَيەم.

لە ضەند سالَى رِابردوودا، هيواى نيشتەجىَ بوون لە وولأَتانى سيَيەمى وەك ئەمريكا و ئەوروثا و كەنەدا و ئوستراليا كە زۆرترين داخوازى ئاوارە و ثەنابەرانى لەسەرە، لاواز بووە، بەشيَكى سەرەكى لەبەرەوەية كە وولأَتانى ئەوروثا دەرطايان بە رِووى ئاوارە و ثەنابەرە ئێرانيەكاندا داخستووە. بەثێى ووتەى بەرثرسانى كۆميتەى بالأَى ثەنابەرانى نەتەوە يەكطرتووەكان، لە ئيَستادا و بە شيَوەيەكى سەرەكى، وولأَتانى ئەمريكا و كەنەدا و ئوستراليا و نەرويج و فنلەندا شويَنى نيشتەجىَ بوونى ئێرانيەكانن.[3]

---

[1] ئەم ئامارانە هەموو ئەو ذمارەية ناطريَتەوە كە لە سەرتاسەرى جيهاندايە ، ضونكە ضەند وولأَتيَكى ديارى وەك ماليزيا نەخراوەتە ناو داتاكەوە. هەنديَكى تر ذمارەى داواكارەكان لە سالَى 2009 و 2010 دا بە ،15،890 و 19،004ناوزەند دەكەن.

[2] بەثێى ئامارى كۆميتەى بالأَى ثەنابەران لە عيَران، لە سەرەتاى سالَى 2007وە، لانى كەم 500 ثەنابەرى ئێرانى لە كۆميتەكەيان ناوى تۆمار كراوە. جطە لەوەى حالَى حازر، لە هەفتەيەكدا، كۆميتەكە 9 تا 10 ثەنابەرى ئێرانى نوىَ وەردەطرىَ. لە رِيَطەى ثەيوەندى ئيمەيلَەوە لەطەلَ كۆميتەى بالأَى ثەنابەران لە عيَراق لە بەروارى 2ى تشرينى يەكەمى 2012.

[3] ضاوثيَكەوتنى هيومان رِايتس ووض لەطەلَ كۆميتەى بالأَى ثەنابەرانى رِيَكخراوى نەتەوە يەكطرتووەكان لە 10ى مايزى سالَى 2012 دا. لەسالَى 2012 دا، وەلأمانى 5000 داواكارى بۆ نيشتەجىَ بوون لەلايەن ثەنابەرانى ئێرانى و عيَراقى لەلايەن وولأَتە يەكطرتووەكانى ئەمريكاوە . بەثێى ووتەى كۆميتەى بالأَى ثەنابەران لە ئەنقەرە، دەرضوونى ضەندين ياساى نوىَ لەلايەن وەزارەتى ئاسايشى ناوخۆى ئەمريكاوە كە ثشكنينى ثيَشينەى ئەمنى زياتر لەسەر ثەنابەران ثيَويست دەكات بووەتە هۆكارى دواكەوتنيَكى زۆر كە بە سالَ و نيويَك مەزەندە دەكرىَ لە جيَبەجىَ كردنى كەيسى ئەو ثەنابەرانەى داوايان بۆ نيشتەجىَ بوون لەو وولأَتە ثيَشكەش كردووە. هەر بەثێى ووتەى ئۆفيسى كۆميتەى ثەنابەران, وولأَتى كەنەدا تواناكانى بۆ وەرطرتنى ثەنابەران لە سالَيَكدا بوَ 900 ثەنابەر زياتر كردووە (سالَى رِابردوو تواناكەى بەرزكردەوە بۆ 600). ئوستراليا تواناكانى زياد كردووە بۆ وەرطرتنى 400 ثەنابەر لەم سالَدا. ئۆفتسى كۆميتەى ثەنابەرانى نەتەوە يەكطرتووەكان لە ئەنقەرە ئامادەى بەوەكرد كە ئوستراليا ثرۆطراميَكى تايبەتى خيَراى هەيە كە 200 جيَطە لەخۆ دەطرىَ بۆ ئەو ئاوارانەى كەس و كاريان لە وولأَتەكەى نيشتەجيَيە. بەثێى ئامارى كۆميتەكە، لە سالَى 2012 دا، وولأَتى نەرويج 1200 ثەنابەرى لە سەرتاسەرى جيهاندا وەرطرتووە كە 150يان بۆ ئەو ئێرانيانە بوون لە توركيا نيشتەجيَن و 100جيَطەى تريان بۆ ئەو ئەفغانيانەى لە ئێراندان. هەروەها فينلەندا، 150 ثەنابەرى قبولَكردووە لەو ئێرانى و عيَراقى و ئەفغانيانەى لە توركيان

توركيا

لە 30ی نيسانی 2012دا و لە کۆی 26،024 ثةنابةر،5،736 ثةنابةريان ئيَرانی بوون کە ئەمةش رِيَذةی 22% تةواوی ثةنابةرانی ئةو وولأَتة دةكات. بةهۆی زۆری ذمارةيان، ئةمانة بة خةلَكی جيَی بايةخ ناسراون لةلای كۆميتةی بالأَی ثةنابةرانی نةتةوة يةكطرتووةكان لە توركيا.[4] لە سالَی 2009دا، 1،981ئيَرانی نویَ داوايان بۆ مافی ثةنابةريَتی لە توركيا ثيَشكةش كردووة. ذمارةكة لە سالَی 2010دا، بةرزبووةتةوة بۆ 2،881و لةسالَی 2011 دا، 3،414. واتة لە ثاش سالَی 2009 وة، رِيَذةكة بة 45% و 72% زيادی كردووة.

توركيا ئةندامة لە ثةيماننامةی ثةنابةرانی نيَو دةولَةتی سالَی 1951: بةلأَم بةهۆی بضووكی سنووری جوطرافيای وولأَتةكة، ثةيمانةكة توركيا ناضار دةكات تةنها ئةو كةسانة وةك ثةنابةر قبولَ بكات كە لە بنةرِةتدا خةلَكی ئةوروثان.

بةلأَم ئةو ئاوارانةی بة رِةطةز ئةوروثی نين، ئۆفيسی كۆميتةی بالأَی ثةنابةرانی نةتةوة يةكطرتووةكان و حكومةتی توركيا ضاوثيَكةوتنی هاوشيَوة لةطةلَيان ئةنجام دةدةن بۆ برِياردان لەسةر ضارةنووسی كةيسةكانيان. كۆميتةی بالأَی ثةنابةرانی نةتةوة يةكطرتووةكان ئةو كةسانة وةك ثةنابةر قبولَ دةكات كە مةرجة نيَودةولَةتيةكاني مافی ثةنابةريَتيان تيَدا بيَت، وةك هةبوونی ترسيَكی زۆر لە ضةوسانةوة بةهۆی رِةطةز، ئاين، رِةطةزنامة، ئةندام بوون لە طرووثيَكی كۆمةلأَيةتی دياری كراو و بۆضوونی سياسی. كۆميتةی بالأَی ثةنابةران لە توركيا برِيار لەسةر ضارةنووسی كةيسی ئةو ثةنابةرانة دةدات كە بة رِةطةز ئةوروثی نين. حكومةتی توركيا مافی ثةنابةريَتی كاتی بةو كةسانة دةدا كە ئةو مةرجانةيان تيَدا بيَت لە ياسای ثةنابةريَتي سالَی 1994ی وةزارةتی ناوخۆی توركيادا هاتووة.[5] بةثيَی ياساكةی وةزارةتی ناخۆ، ئاوارةكان دةتوانن بۆ ماوةيةكی كاتی لە توركيادا بميَننةوة تا ئةوكاتةی لە وولأَتی سيَيةم نيشتةجیَ دةكريَن.

هةنديَ جار حكومةتی توركيا مؤلَةتی دةرضوونی ئةو كةسانة لە وولأَتةكةی رِةتدةكاتةوة كە ثاثةند نةبوون بة ياساكانی نيشتةجیَ بوون لةو شارةی بۆيان دياری كراوة هةتا ئةوكاتةی مافی مانةوةكةيان ياسای دةبيَت ثاشان رِيَطةی دةرضوونيان ثيَدةدریَ. ئةطةر لە دوا قۆناغدا، كةسةكة داوای مافی ثةنابةريَتية كاتيةكةی رِةتكرايةوة، رِةنطة لةوبارةدا توركيا فةرمانی ديثۆرتكردنةوةی بۆ وولأَتةكةی خۆی بدات. سةرةرِای ئةم ياسا توندانة، توركيا زۆرترين ذمارةی ئاوارة و ثةنابةرانی ئيَرانی بۆ ضووة بة بةراورد بة وولأَتانی تر، ئةمةش لةبةرةوةی سنووری جوطرافی هةردوو وولأَت ثيَكةوةية و دةكریَ توركيا وةك وولأَتی ناوةند بةكاربهيَنریَ بۆ ضوونة ناو قارِةی ئةوروثاوة، لةوانةش طرنطتر ئةوكةسانةی هةلَطری ثاسثۆرتی ئيَرانين دةتوانن لەسةر سنوور فيزة وةربطرن بۆ ضوونة ناو توركياوة.

لە تشرينی يةكةمی 2011 دا، حكومةتی توركيا فةرمانيَكی دةركرد و تيَيدا دةسةلأَتی بةخشية ثۆليسی ثةنابةرانی حةوت شاری توركيا كە لە ماوةی 30 ی رِۆذدا، برِياری يةكةم لەسةر ضارةنووسی كةيسی ئةو ئاوارانة بدةن كە

4ضاوثيَكةوتنی هيومان رِايتس ووض لةطةلَ كۆميتةی بالأَی ثةنابةران لە ئةنقةرة لە 10ی مايزی 2012 ذمارةكة 2773 ثةنابةر (11%) و 2936 ئاوارة (11%) لە خۆدةطریَ. بةثيَی ووتةی كۆميتةی بالأَی ثةنابةران، بة طشتی هيوای نيشتةجيَ بوون لە وولأَتانی سيَيةم بۆ ئيَرانيةكان باشة

5

داوایان بۆ مافی پەنابەریێتی پێشکەش کردووە.[6] بەپێی ووتەی ئۆفیسی کۆمیتەی باڵای پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە سەرەتای کانوونی دووەمی ساڵی 2012 وە، کارمەندانی کۆمیتەکەیان دەستیان کردووە بە لێکۆڵینەوە لە کەیسی ئەو ئاوارانەی کە داواکانیان لەلایەن دەسەڵاتدارانی تورکیاوە رەت کراوەتەوە بەرلەوەی کۆمیتەکەیان هەڵی لێکۆڵینەوەو برِیاردانی ئەو داوایانەی هەبووبێت.

کۆمیتەی باڵای پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە بە هیومان رایتس ووچی ووت، رێنمایی هەموو ئەو کەسانەیان کردووە کە داواکانیان لەلایەن دەسەڵاتدارانی تورکیاوە رەتکراوەتەوە، بۆ دووبارە پێشکەش کردنەوەی داواکانیان لە ماوەی 15 رۆژدا. رەتکردنەوەی داوای مافی پەنابەریێتی لە قۆناغی یەکەمدا هیچ کاریطەری لەسەر مافی داواکار نابێت بۆ مانەوەی لە تورکیا بەشێوەیەکی یاسای، ئەطەر دووبارە داوای پێشکەش کردەوە.
سەرەرِایی فەرمانەکەی حکومەت لە پێدانی دەسەلأت بە بەرپرسانی تورکی بۆ دەرکردنی برِیاری یەکەم لەسەر ضارەنووسی کەیسەکان، هێشتا وەزارەتی ناوخۆی ئەو ووڵاتە ضاوەرِوانی دوا برِیاری کۆمیتەی باڵای پەنابەران دەکات لەسەر ضارەنووسی ئەو کەیسانەی کە دووبارە داوایان پێشکەش کردۆتەوە، بەرلەوەی حکومەت برِیاری خۆی لەسەر ضارەنوسیان بدات. بەرزبوونەوەی ذمارەی ئەو کەیسانەی لە یەکەم داواکاریاندا لەلایەن
دەسەڵاتدارانی وەزارەتی ناوخۆی تورکیاوە رەت دەکرێنەوە طومانی لەسەر یاسایي بوونی مافی مانەوەیان لە تورکیا دروستکردوە، هەروەها بووەتە مایەی ئاڵۆزتر بوونی پەیوەندی نێوان حکومەتی تورکیا و کۆمیتەی باڵای پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان.[7]

پێویستە لەسەر ئاوارە و پەنابەران پابەند بن بە یاساکانی ناوخۆی تورکیاوە لەکاتی مانەوەیان لەو ووڵاتەدا. بۆ نموونە، لە شارەکاندا پەنابەران ئۆردوطای تایبەتیان بۆ دروست کراوە و لەوێ خزمەت طوزارية کۆمەڵایەتیەکانیان بۆ دابین کراوە.[8] پێویستە لەسەریان هەفتەی جارێك یان ضەند جارێك ئیمزای ناوەکانیان لە بنکەی پۆلیسی ئەو شوێنەدا بکەن.[9]

بەپێی یاسای تورکیا، بۆ وەرطرتنی مۆڵەتی نیشتەجێبوون، پێویستە لەسەر هەموو ئاوارە وپەنابەرێکی ئەو ووڵاتە کە هەر شەش مانط جارێك، برِی (241 دۆلاری ئەمریکی بۆ طەورە و 125 دۆلار بۆ منداڵ) بدات. بەپێی ماددەی 88 ی ذمارە 492 لە یاسای کۆکردنەوەی کریَ، ئاوارە و پەنابەران مافی پێشکەشکردنی داوایان بۆ بەخشین لەو برِە پارەیە هەیە. لە رابردوودا، بەخشین لەم برِە پارەیە بە شێوەیەکی بضرِبضرِ بووە. لە مانطی

[6]حکومەتی تورکیا هەمیشە دەسەڵاتی هەبووە لە دیاریکردنی ضارەنووسی کەیسی پەنابەران بە سەربەخۆ و بە بێ راوێژ بە کۆمیتەی باڵای پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، بەلأم هەمیشە برِیارەکانیان بەکرداری دواخستووە تا ئەوکاتەی کۆمیتەی پەنابەران برِیاری خۆی دەدا .
7 بەرپرسانی کۆمیتەی باڵای پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان بە هیومان رایتس ووضیان ووت کە ئەوان ئاطادار نین لەوەی لە ضەند ساڵی رابردوودا هیض پەنابەرێکی ئێرانی بە زۆر نێردرابێتەوە بۆ ئێران ، هەروەها هیومان رایتس ووض لەکاتی توێذینەوەکەیدا هیض کەیسێکی لەو جۆرەی تۆمار نەکرد. هەروەها کۆمیتەکە ووتي ئەطەر داواکاری کەسێك بۆ وەرطرتنی مافی پەنابەریێتی رەتکرایەوە، دووبارە کەسەکە دەتوانیَ داوا پێشکەش بکاتەوە بۆ دەسەڵاتدارانی تورکی و کۆمیتەی باڵای پەنابەران، ئەطەر لەوەشدا سەرکەوتوو نەبوو، ئەوا دەتوانیَ داوای زیاتر پێشکەش بکات لە ئیدارەی دادطاکانی تورکیا. ماددەی 3 لە دادطای مافەکانی مرۆظی ئەوروپا دەڵێ لە حاڵەتی رەتکردنەوەی داوای مافی پەنابەرێتیدا، دوا هەل دەدرێت بە کەسەکە تا بەرطری لە داواکەی بکات و رێطری بکات لە دیپۆرت کردنەوەی، ئەطەر ئەو کەسە لە ووڵاتی خۆي روبەرِوی مەترسی ئەشکەنجەدان و مامەڵەی نامرۆظانە ببێتەوە. ضاوپێکەوتنی هیومان رایتس ووض لەطەڵ کۆمیتەی باڵای پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە، 10 مایزی ساڵی 2012
[8]لە کاتی ئامادەکردنی ئەم راپۆرتەدا، زیاتر لە 51 ئۆردوطای پەنابەر نشین لە شارەکانی تورکیادا هەبوون. تەماشای کۆمیتەی پەنابەران و کۆضبەرانی ووڵاتە یەکطرتووەکانی ئەمریکا بکە، "ئاماری جیهانی پەنابەرانی ساڵی 2008-تورکیا)، 19ی حوزەیرانی ساڵی 2008 کۆمیتەی پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان
http://www.unhcr.org/refworld/docid/485f50d776.html (accessed October 15, 2008)
[9]ئاوارە و پەنابەران دەتوانن داواکاری پێشکەش بکەن بۆ مۆڵەتی ضوونەدەرەوەی کاتی لە ئۆردوطاکانیان، بەلأم دوا برِیار لای بەرپرسانی ناوخۆی پۆلیسە.

مارسی سالَی[10] 2010 دا، وەزارەتی ناوخۆی تورکیا رِێنمایییەکی بۆ ئاریَرطاری شارەکان دەرکردو سەرثشکی کردن لە برِیاردان بۆ بەخشینی ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی کە ناتوانن ئەو برِە ثارەیة بدەن. بەلاَم ثەنابەران هێشتا بە تەواوی بۆیان رِوون نەبوەتەوە کە کیَ مافی ثیَشکەشکردنی داوای هەیة بۆ بەخشین لەو برِە ثارەیة.[11] هەندیَك لەو کەسانەی داوایان ثیَشکەش کردوة بۆ بەخشین لەو برِة ثارەیة بە هیومان رِایتس وۆضیان ووت کە مەحالَة داواکانیان جیَبەجیَ بکریَت. ذمارەیەکی زۆر لە ئاوارە و ثەنابەران تواناى ماددیان سنوردارە و ناتوانن ئەو برِە ثارەیة دابین بکەن بۆیة بیَبەش دەبن لە وەرطرتنی کارتی نیشتەجیَ بوون. بەبیَ بوونی کارتی نیشتەجیَ بوونیش،مەحالَة بتوانن هیض خزمەت طوزاریەکی تەندروستی و خویَندن و هاوکاری کۆمەلاَیەتي دەستەبەر بکەن. بە شیَوەیەکی طشتی، ئاوارە و ثەنابەران لە تورکیا بەرثرسیارن لە دابین کردنی بذیَوی ذیانی رِۆذانەیان بە دابین کردنی کریَ خانووشەوە.

12

هەر بەثیَی یاسای تورکی ثیَویستة لەسەر ثەنابەران کارتی مۆلَەتی مانەوەی شەش مانطیان هەبیَت بەر لەوەی رِیَطەي کارکردن و بوونة کارمەندیان لە شویَنیَکدا ثیَبدریَ، ئەمەش تەنها لە کاتیَکدا رِیَطەی ثیَدراوة کە هیض هاوولأتیەکی تورکی مەرجی کردنی ئەو کارەی تیَدا نەبیَ. ئەم رِیَوشویَنة ئیدارية توونددانة و ئەو برِة ثارة زۆرەی کە ثیَویستة ثەنابەران بیدەن بۆ بە دەستهیَنانی کارتی نیشتەجیَ بوون وایکردووة زۆریَك لە ثەنابەران نەتوانن مۆلَەتی کارکردن بەدەستبهیَنن، بۆیة ناضارن بەریَطەی نایاسای کار بکەن لە ثیَناو ثەیداکردنی بذیَوی ذیانیان، ئەمەش بووەتة هۆکاری ئەوەی زۆریَکیان لەلایەن سەرکارة تورکیەکانیانەوة بەکاربهیَنریَن.[13]

سەرەرِای هەموو ئەم بەربەستة ئیداری و یاسایانەی کە بوونەتة ئاستەنط لە بەردەم ذیان و طوزەرانی ئاوارة و ثەنابەرەکان لە تورکیا، بەلاَم هیَشتا زۆرترین سکالاَی ئاوارة ئیَرانیەکان لەسەر دریَذخایەنی ماوەی ضاوەرِوانی کردنة بۆ قبولَ بوون لە کۆمیتەی بالاَی ثەنابەران لە تورکیا و نیشتەجیَ کردنیان لە وولاَتی سیَیەم.[14] بەرثرسانی کۆمیتەی بالاَی ثەنابەران بە هیومان رِایتس وۆضیان ووت کە لە سالَی رِابردووەوة ماوەی ضاوەرِوانی کردن بۆ لیَکۆلَینەوة و برِیاردان لەسەر ضارەنووسی کەیسەکان بەشیَوەیەکی بەرضاو زیادی کردووة. بەثیَی ووتەی بەرثرسانی کۆمیتەی بالاَی ثەنابەران لە تورکیا، لە سالَی 2010 بۆ 2011، کۆمیتەکەیان لە توانایدا هەبوو لە ماوەی دوو تا سیَ مانطی ناو تۆمارکردنەوة دەست بە لیَکۆلَینەوة و کارکردن لەسەر کەیسەکان بکات و لە ماوەی هەشت مانطدا برِیاریان لەسەر بدات، بەلاَم لە 2011بۆ 2012 دا، ماوەی ضاوەرِوانیکردن بۆ ضاوثیَکەوتنی یەکەم 12 تا 13 مانط زیادی کردوة.

---

10 کۆمیتەی بالاَی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان لە تورکیا: رِاستیەکان و ذمارەکان، ئابی 2010.

11ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ کۆمیتەی بالاَی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە، شوباتی 2012ا.

12بەبیَ بوونی کارتی نیشتەجیَ بوونیش،مەحالَة بتوانن هیض خزمەت طوزاریەکی تەندروستی و خویَندن و هاوکاری کۆمەلاَیەتي دەستەبەر بکەن. بە شیَوەیەکی طشتی، ئاوارە و ثەنابەران لە تورکیا بەرثرسیارن لە دابین کردنی بذیَوی ذیانی رِۆذانەیان بە دابین کردنی کریَ خانووشەوە.

13بەثیَی ووتەی کۆمیتەی بالاَی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان، لەم دوایانەدا، وەزارەتی ناوخۆی تورکیا دەستی بە جیَبەجیَ کردنی بەرنامەیەکی ئەزموونی کردووة لە یەکیَك لە ئۆردوطای ثەنابەراندا بۆ دابین کردنی مۆلَەتی کارکردن بۆ ذمارەیەکی سنووردار لە ئاوارة و ثەنابەران. ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ کۆمیتەی بالاَی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان لە ئەنقەرة، تورکیا، شووباتی 2011.

14لە ضوارضیَوەی ثەیماننامەی ثەنابەرانی سالَی 1951، ثەنابەران کۆمەلَیَك مافیان بۆ دیاریکراوة بە ثیَضەوانەی ئەو مافانة بە ئاوارەکان نەدراوة، وەك مافی نیشتەجیَبوون لە وولاَتی سیَیەم .

ئەم دواکەوتنە زۆرە بووەتە هۆی کەڵەکەبوون و زیادبوونی ژمارەی داواکاریەکان بە رِێژەی 75% لە کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی تورکیا تەنها لە ساڵی رِابردوودا.[15]

ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی برە ثارەی نیشتەجێ بوونیان نەداوە دەبێت ثارەکانیان بدەن بەرلەوەی رِێطەیان ثێبدرێت تورکیا جێبهێڵن و لە وولاَتی سێیەم نیشتەجێ بن. هیومان رِایتس ووض ضاوثێکەوتنی لەطەڵ ضەند ثەنابەرێکی ئێرانی ئەنجامدا کە نەیان توانی بوو برە ثارەی نیشتەجێ بوون بدەن لەبەرەوە ضوونەدەرەوەیان لە تورکیا و نیشتەجێ بوونیان لە وولاَتی سێیەم دوخراو بوو یان قەدەغەکرا بوو. بەثێی ووتەی کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە ساڵی 2010 دا، حکومەتی تورکیا برِیارێکی دەرکرد و تێدا ئاماذە ی بەوەکرد کە دەسەلاَتدارانی تورکیان بۆیان نیە رِێطە لە ضوونەدەرەوەی هیض ثەنابەرێك بطرن تەنها لەبەرەوەی نەیان توانیوە برە ثارەی نیشتەجێ بوون بدەن. هەرضەندە دانیان بەو رِاستیەدا نا کەثێویستە میکانیزمەکانی بەخشین لەو برِە ثارەیە باشتر رِوون بکرێتەوە، هەروەها سیاسەتێکی کاریطەر ترو تووندتر ثەیرِەو بکرێت لە رِێطە نەطرتن لە ضوونەدەرەوە ثەنابەران لە تورکیا لەبەر نەدانی برِە ثارەی نیشتەجێ بوون . لە نیسانی 2012 دا، ثرِۆذەیەك لە ثەرلەمانی تورکیا ثێشکەش کرا بە مەبەستی دەرکردنی یاسایەکی کاریطەر بۆ نەهێشتنی هەموو ئەو مەرجانەی ثەنابەران ناضار دەکات لە دانی برِە ثارەی نیشتەجێ بوون، لەطەڵ ئەوەشدا، ثرِۆذە یاساکە ضاکسازی کاریطەری تێدایە بۆ باشتر کردنی مافی ثەنابەران لە بەدەستهێنانی خزمەت طوزاری تەندروستی و خوێندن و خزمەت طوزاریەکانی تر.

عێراق (کوردستانی عێراق)

عێراق ئەندام نیە لە ثەیماننامەی ثەنابەرانی ساڵی 1951، بۆیە کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوەیەکطرتووەکان بەرثرسیارە لە رِێکخستن و ضاودێری کردنی کەیسی ثەنابەران لە عێراق[16]و هەرێمی کوردستان.[17] زۆرینەی ثەنابەرە ئێرانیەکانی نیشتەجێی ناو عێراق لە ئۆفیسەکانی کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە کوردستان ناویان تۆمار کردووە. بەثێی ئاماری کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە تشرینی یەکەمی ساڵی 2012دا، نزیکەی 9،936 ئاوارەی ئێرانی لە کوردستانی عێراقدا هەبوون.[18] زۆرێك لەم ثەنابەرانە لە رِەطەزی کوردن و لەوانەن کە لە ساڵی هەشتاکانەوە لە عێراقدا نیشتەجێن.

بەرثرسێکی کۆمیتەی باڵای ثەنابەران لە هەولێر بە هیومان رِایتس ووضی ووت کە ئۆفیسەکەیان طرنطی زیاتر بەو ئێرانیانە دەدات بۆ نیشتەجێبوون لە وولاَتانی سێیەم کە ذیانیان لە مەترسیدایە یان کێشەی ئەمنیان هەیە. ئەو بەرثرسە وتیشی، وولاَتانی سێیەم بەتایبەت وولاَتانی ئەوروثا بایەخێکی کەم دەدەن بە قبوڵکردنی کوردە ئێرانیەکان. بەرثرسەکە ئەو هەڵوێستەی وولاَتانی ئەوروثای بۆ ضەند هۆکارێك طەرِاندەوە لەوانەش مانەوەی کوردە ئێرانیەکان بۆ ضەند ساڵێکی زۆر لە کوردستانی عێراقدا و رِاهاتن و تێکەڵ بوونیان لەناو کۆمەڵطەی کوردیدا، لەطەڵ هێمنی و

---

[15]ضاوثێطەوتنی هیومان رِایتس ووض لەطەڵ کۆمیتەی باڵای ثەنابەران لە ئەنقەرە، 10ی مایزی 2012. بەرثرسانی کۆمیتەی باڵای ثەنابەران بە هیومان رِایتس ووضیان ووت، زیادبوونی ژمارەی ئاوارەکان بەشێکی ثەیوەندی بەو بارودۆخەی سووریاوە هەیە، زیادبوونی رِێژەی 117% ژمارەی ثەنابەرە عێراقیانی تورکیا و 100% ثەنابەرە ئەفغانیەکانی ئەو وولاَتە. ئەو بەرثرسانە ووتیان، تواناکانیان زۆر سنووردارە بۆ ئەو ژمارە زۆرە و هەروەها ثێویستیان بە بووجەیەکی زۆر دەبێت ئەطەر ثرۆسەکەیان بەشێوەیەکی بەرضاو خاوبێتەوە

[16]لە رِاثۆرتەکەدا ووشەی کوردستانی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان بەکارهاتووە.

[17] کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی عێراق، رِاستیەکان، تەمووزی 2012 لە ماڵَثەری کۆمیەکە لە عێراق دەست دەکەوێ.
(http://www.unhcr.org/4c9084e49.html (accessed December 7)

[18]ئەم ژمارەیە 2629 ئێرانی دەطرێتەوە کە داواکاریان بۆ مافی ثەنابەرێتی ثێشکەش کردووە، 855 کەسیان وەك ئاوارە قبوڵکراون، هەروەها 6،152 کەسیان لەوانەن کە ماوەیەکی دوورودێژە لە عێراق نیشتەجێن.

ئارامی ناوضەکانی ذێر دەسەلأتی حکومەتی هەرێم و هەبوونی خزمەت طوزاریەکان بؤیان،[19] بەتایبەت بؤ ئەو کوردە ئێرانیانەی لەسەرەتای سالَی هەشتاکانەوە لە عیَراق نیشتەجێن بەبێ ناردنیان بؤ وولأتی سێیەم و ثێدانی رِەطەزنامەی عیَراقی.[20]

هەموو ئەو هؤکارو ئاستەنطانەی سەرەوە وایکردووە ذمارەیەکی زؤر لە کوردە ئێرانیەکانی نیشتەجیَی کوردستان کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە عیَراق بە ناضالاك و کەم تەرخەم لەقەلَەم بدەن لە ئاست هەولَدان بؤ نیشتەجیَکردنیان لە وولأتانی دەرەوە. یەکیَك لەو کوردە ئێرانیانەی کە قسەی بؤ هیومان رایتس وؤض کرد، هەمان ئەو طازندەیەی کرد کە زؤریَك لە کوردە ئێرانیەکان دەیکەن، ئەو ثەنابەرە ووتی، کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی کوردستانی عیَراق "هەست بە هیض بەرثرسیاریەتیەك ناکات لە ئاست داواکانیان، ضونکە باوەرِیان وایە ناوضەکە ئارامە و هەلی زؤر بؤ ئەو کوردە ئێرانیانەی دیَنە ناوضەکەوە فەراهەم کراوە.[21] هەروەها ووتیشی ئەو ئاوارە ئێرانیانەی کە دیَنە کوردستانی عیَراقەوە لەبری ضاوەرِوانی کردن بؤ قبولَ بوون لە کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە ێکطرتووەکان و نیشتەجیَکردنیان لە وولأتانی سیَیەم، خؤیان بە رِیَطەی نایاسای دەضنە وولأتانی ئەوروثا، ضونکە لە ماوەی رِابردوودا ذمارەیەکی زؤر کەم لە ثەنابەران قبولَکراون بؤ نیشتەجیَ بوون لە وولأتانی سیَیەم.[22]

بەثێی ئاماری کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە ثیَنج سالَی رِابردوودا، تەنها 36 ثەنابەری ئێرانی نیشتەجیَی عیَراق لە وولأتانی سیَیەم نیشتەجیَ کراون. کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە عیَراق بە هیومان رِایتس وؤضی رِاطەیاند کە تواناکانی ئؤفیسەکەیان سنووردارە بؤ کارکردن لەسەر کەیسی ثەنابەران لە ماوەیەکی طونجاودا. هەروەها ووتیان، ماوەی ضاوەرِوانی کردن لە 6 مانطەوە بؤ سالَیَکە. بەلأم بەم دوایانە، تواناکانیان زیاد کردووەو ماوەی ضاوەرِوانی کردن بؤ ئەو کەسانەی تازە ناویان تؤمار کردووە بؤتە سیَ مانط.[23] بەثێی ئامارەکانی کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە سالَی 2007 وە تەنها 500 کەس ناویان لە کؤمیتەکە تؤمار کردووە بؤ داواکردنی مافی ثەنابەریَتی. بەلأم لە تشرینی یەکەمی 2012دا، ئؤفیسەکەیان لە هەفتەیەکدا ناوی 9 بؤ 10 ثەنابەری ئێرانی نویَی تؤمارکردووە.[24]

19ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وؤض لەطەلَ ئؤفیسی هەولیَری کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە 7ی تشرینی دووەمی سالَی 2011. بەثێی ئاماری ئؤفیسەکە، لە ئیَستادا، نزیکەی 7000 ئاوارەی کوردی ئێرانی نیشتەجیَی کوردستانی عیَراق هاوکاری لە کؤمیتەی بالأی ثەنابەران وەردەطرن. زؤریَك لەم ئاوارانە لە کاتی شەرِی ئیَران و عیَراقدا لە سالَی هەشتاکاندا ئیَرانیان جیَهیَشتووە و لە کامثەکانی ثەنابەراندا نیشتەجیَ بوون

20 لە 11ی تشرینی دووەمی 2011 دا، هیومان رِایتس وؤض ضاوثیَکەوتنی کرد لەطەلَ ذمارەیەکی زؤر لە کوردە ئیَرانیەکانی کامثی "باریکە" کە ضەند کیلۆمەتریَك دەکەویَتە دەرەوەی شاری سلیَماني. کامثەکە نزیکەی 1،900 مالَ لەخؤ دەطریَ و ئەوثەنابەرانەی تیَدا دەذین کە لە سالَی هەشتاکاندا ئیَرانیان بەجیَهیَشتووە. دانیشتوانی کامثەکە خزمەت طوزاری خانوو، بنکەی تەندروستی و قوتابخانە و کاریان لەلایەن کؤمیتەی بالأی ثەنابەرانەوە بؤ دابین کراوە، بەلأم طازندەی ئەوەیان دەکرد کە خزمەت طوزاریەکانیان باش نین. لە سی سالَی رِابردوودا، بە دەیان لەم خیَزانانە طەرِاونەتەوە بؤ ئیَران، بەلأم زؤبەیان بە هیومان رِایتس وؤضیان ووت خوازیارن یان لە وولاتی سیَیەم نیشتەجیَ بکریَن یان رِەطەزنامەی عیَراقیان ثيَ بدریَت. بەرثرسانی حکومەتی هەریَم ووتیان ئەوا ثێیان خؤشە رِەطەزنامەی عیَراقی بەو ثەنابەرە ئیَرانیانە بدەن، بەلأم بەثێی دەستووری نویَی عیَراق ئەو دەسەلأتەیان ثێنەدراوە. ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وؤض لەطەلَ دیندار زیَباری، یاریدەدەری بەریَوەبەری ثەیوەندیەکانی دەرەوەی کاروباری نەتەوە یەکطرتووەکان و رِیَکخراوە نیودەولَەتیەکان لە 1ی مارسی 2012 لە نیؤرك

21ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وؤض لە هەولیَر، عیَراق، 3ی تشرینی یەکەمی 2012.

22ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وؤض لە هەولیَر، عیَراق، 3ی تشرینی یەکەمی 2012.

23ثەیوەندی ئیمەیلَ لەطەلَ کؤمیتەی بالأی ثەنابەران لە عیَراق لە 2ی تشرینی یەکەمی 2012

24ثەیوەندی ئیمەیلَ لەطەلَ کؤمیتەی بالأی ثەنابەران لە عیَراق لە 2ی تشرینی یەکەمی 2012

بەرثرسانی كۆمیتەی بالأی ثةنابەرانی نەتەوة یەكطرتووةكان بەطشتی تیَروانینیان باشة بەرامبەر ثةیوةندي كاركردنیان لەطةلَ حكومةتی هەریَم و مامةلَەی حكومةت لەطةلَ ئاوارة و ثةنابەرة ئیَرانیةكان. بەرثرسیَكی كۆمیتەی بالأی ثةنابەران بة هیومان رایتس وؤضی ووت كة ئەوان ئاطادار نین لة هیض حالَةتیَكی دیثؤرت كردنەوة یان هەرةشةكردن لة ئاوارة وثةنابەرة ئیَرانیةكان لة ذیَر دةسةلأَتی حكومةتی هەریَمدا،[25] بةلأم بەرثرسیَكی تری كۆمیتةكة ووتی، ناو بەناو ثةنابەرة ئیَرانیةكان هەرِةشەی دیثؤرت كردنەوةیان لیَدةكریَت ئەطەر ببنة مایەی دروستكردنی كیَشەی ئەمني، بەلأم كۆمیتەی بالأی ثةنابەران ثشتطیری لەم كەسانة كردوة بۆیة لة ثیَنج سالَی رِابردوودا هیض كەسیَك بەم مەبەستة دیثؤرت نەكراوةتەوة.[26]

بەرثرسیَكی حكومةتی هەریَم وةلأمەكانی هاوشیَوةی بەرثرسانی كۆمیتەی بالأی ثةنابەرانی نەتەوة یەكطرتووةكان بوو[27]. بةلأم ضةند ثةنابەریَك كة قسةیان بۆ هیومان رایتس وؤض كرد ووتیان، ئەوان لەلایەن ئاسایشی حكومةتی هەریَمی كوردستانەوة ئاطادار كراونةتەوة كة دووركةونەوة لة رِةخنة طرتنی ئاشكرا و ضالاكیةكانیان لة دذی حكومةتی ئیَران.

ثةنابەریَكی ئیَرانی كة نەیوست ناوی بلأوبكریَتەوة بة هیومان رایتس وؤضی ووت، بەرثرسانی فەرمانطەی نیشینطة و ئاسایشی حكومةتی هەریَم بەردةوام ئاطاداریان كردؤتەوة لة دووركةوتنەوة لة هەر ضالاكیةكی مافی مرؤظ كة رِةخنةطرتن بیَت لة حكومةتی ئیَران.[28] ئەو ثةنابەرة ووتیشی، لة ذیَر ضاودیَری دةسةلأتداراندا بووة و ضةند جاریَك لەسەر ضالاكیةكانی بانطكراوة بۆ لیَكۆلَینەوة. ناوبراو هەروةها ووتی، كارمەندیَكی ئاسایش ثیَی ووتوة كة حكومةتی هەریَم ئامادة نیة "ثةیوةندیەكانی لەطةلَ ئیَران بكاتة قوربانی." لة ثیَناو سەلامةتی ذیانی ثةنابەریَكی ئیَرانی.[29]

ئاوارةیةكی تر وتی، ئەویش هەمان هەرِةشەی لیَكراوة لەلایەن بەرثرسانی حكومةتی هەریَمەوة لەسەر ضالاكیةكانی لة بواری مافی مرؤظدا.[30]

زۆریَك لەو ثةنابەرانەی ضاوثیَكەوتنیان لەطةلَ هیومان رایتس وؤض كرد، نیطەران بوون لة هەرِةشةكانی بەرثرسانی حكومةت سةبارةت بة وةستانی ضالاكیة سیاسیةكانیان و ووتیان كة رِووبەرِوی طرفت بوونەتەوة لەكاتی تازةكردنەوةی مؤلَةتی مانەوةكانیان ئەمة جطة لەوةی كة ناتوانن بة ئازادی بطەرِیَن لة ناوضةكانی كوردستاندا. كۆمیتەی بالأی ثةنابەرانی نەتەوة یەكطرتووةكان ووتی، كاتیَك ئاوارة یەكەم جار دیَتة كوردستانی عیَراقةوة ثیَویستة بة زوترین كات ناوي لة كۆمیتەی بالأی ثةنابەران تؤمار بكات، ثاشان كۆمیتةكەیان نامەیةكي

---

25 ضاوثیَكةوتنی هیومان رِایتس وؤض لەطةلَ كۆمیتەی بالأی بەنابەران لة لە هەولیَر، عیَراق، 7ی تشرینی دووةمی 2012.

26 ئالَوطۆرِی ئیمةیلَ لەطةلَ كۆمیتەی بالأی ثةنابەرانی عیَراق لة 2ی تشرینی یەكەمی 2012.

27 ضاوثیَكةوتنی هیومان رایتس وؤض لەطةلَ دیندار زیَباری، یاریدةدةری بەریَوةبەری ثةیوةندیةكانی دةرةوةی كاروباری نەتەوة یەكطرتووةكان و رِیَكخراوة نیودةولَةتیةكان لة 1ی مارسی 2012 لة نیؤرك

28ئاسایش دةزطایةكی ئەمنی حكومةتی هەریَمی كوردستانة.

29ضاوثیَكةوتنی تەلةفؤنی هیومان رِایتس وؤض لە19ی مایزی 2012. هیومان رِایتس وؤض لەطةلَ ضةند ئاوارةیةكی ئیَرانی قسةی كرد كة ووتیان بەشداریان لة خؤثیشاندانەكاندا كردووة. یەكیَك لة ئاوارةكان بة هیومان رِایتس وؤضی ووت كة هیَزةكانی ئاسایشی حكومةتی هەریَمی كوردستان بة هیَزو بة لیَدان بلأوةیان بەو ضالاكةوانة ئیَرانیانة كردووة كة لەبەردةم قونسلَخانةی ئیَراندا خؤثیشاندانیان كرد بوو لة دذی رِةوشی مافةكانی مرؤظی ئەو وولأتة لة سالَی 2011دا. هیومان رایتس وؤض ضاوثیَكەوتنی تەلةفؤنی لة 19ی مایزی 2012. یەكیَكی تر ووتی، بەرثرسان رِیَطریان كردووة لة طردبوونەوةیەكی ضالاكەوانة ئیَرانیةكان لة شاری سلیَمانی لة بەرواری 19ی مایزی 2011 لة سالَرِؤذی لة سیَدارةدانی مامؤستا و ضالاكەوان فەرزاد كەمانجار لەلایەن دةسةلأتدارانی ئیَرانةوة.

هەوالَی بلأوكراوةی هیومان رِایتس وؤض ، "ئیَران: لەسیَدارةدانی نەیاران، ئەشكەنجەدان بۆ دانثیَنان، 11ی مایزی 2010، بةلأم رِیَطةیان دا بة دانانی ثرسة لەدةرةوةی شا ر http://www.hrw.org/news/2010/05/11/iran-executed-dissidents-tortured

30ضاوثیَكةوتنی هیومان رِایتس وؤض لة هەولیَر، 3ی تشرینی دووةمی 2011

دةداتىَ و تيَيدا ئامادة بة هؤكارى هاتنةكةي دةكات. ئينجا كةسةكة بةو نامةية دةتوانىَ مؤلَةتى مانةوةى 10 رِؤذ لة بنكةى ثؤليس وةربطرىَ. ثاش دة رِؤذةكة، دةبيَت سةردانى بةريَوةبةرايةتى نيشينطةى حكومةتى هةريَم بكات بؤ ضاوثيَكةوتن، ئةطةر موَلَةتى ئةستؤثاكى ئاسايشي وةرطرت ئةوا كارتى مانةوةى شةش مانطى ثيَدةدرىَ و ثيَش بةسةر ضوونى بةروارى مؤلَةتةكةى دةبيَت هةموو شةش مانط جاريَك كارتةكةى تازةى بكاتةوة. بةلاَم ئةطةر ئةستؤثاكى ئاسايشي نةبيَت، ئةوا تةنها مؤلَةتى مانةوةى يةك مانطي ثيَدةدرىَ و دةبيَت هةموو مانطيَك سةردانى فةرمانطةى نيشينطة بكات بؤ تازةكردنةوةى مؤلَةتةكةى. بةرثرسيَكى حكومى بة هيومان رايتس وؤضى ووت، بة شيَوةيةكى طشتى هةر ثةنابةريَك كارتى تؤمارى كؤميتةى بالاَى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكانى هةبيَت دةتوانىَ كارتى مانةوةى شةش مانط و ئةستؤثاكى ئاسايشى وةربطرىَ.[31]

هيومان رِايتس وؤض ضاوثيَكةوتنى لةطةلَ ضةند ئاوارةيةكى ئيَرانى كرد كة ووتيان لة ئاسايش و بةريَوةبةرايةتى نيشينطةى حكومةتى هةريَمى كوردستان رِووبةرِوى طرفت بوونةتةوة لةكاتى دةرهيَنانى مؤلَةتى مانةوة.
ذمارةيةكى زؤر لةو ئاوارة ئيَرانيانةى هيومان رايتس وؤض ضاوثيَكةوتنى لةطةلَ كردن ووتيان كة بةرثرسانى حكومةتى هةريَم داوا لة ثةنابةرة ئيَرانيةكان دةكات بؤ هيَنانى نووسراوى ثشتطيرى لة يةكيَك لة ثارتة كوردية ئيَرانيةكانى كوردستان يان ثارتة سياسية كورديةكانى وةك يةكيَتى نيشتمانى كوردستان يان ثارتى ديموكراتى كوردستان[32]. زؤريَك لة ضالاكةوانانى كؤمةلَطةى مةدةنى حةزناكةن نووسراوى ثشتطيرى لة هيض حزبيَكةوة بهيَنن، ضونكة نايانةوىَ وةك لايةنطرى هيض ثارتيَكى سياسى بناسريَن.

ئاوارةيةكى تر ووتى، رِوبةرِوى فشاريَكى زؤر بووةتةوة لةلايةن بةرثرسانةوة بؤ هيَنانى نووسراوى ثشتطيرى يةكيَك لة طرووثة سياسيةكان بؤ وةرطرتنى مؤلَةتى مانةوة و بةردةوام بوون لةسةر ضالاكية سياسيةكانى.
ووتيشى، لة ئيَران رِووبةرِوى ئةشكةنجة بووينةوة تا بيسةلميَنين كة ئةندامين لة طرووثة نةيارةكاندا، بةلاَم ليَرة دةبيَت ببين بة ئةندامي بؤ ئةوةى بتوانين بميَنينةوة، بةزؤر ناضارمان دةكةن ئةمة بكةين. ئةنجامدانى ئةم كارة ضالاكيةكانمان لة بوارى مافى مرؤظدا دةخاتة مةترسيةوة.[33]

ضةند ثةنابةريَكى ئيَرانى نيشتةجيَى كوردستانى عيَراق بة هيومان رِايتس وؤضيان ووت، وةرطرتنى مؤلَةتى مانةوة بةبىَ هيَنانى نووسراوى ثشتطيرى يةكيَك لة ثارتة سيسيةكان ئاسان نية.[34] لة كاتى نةبوونى نووسراوى ثشتطيريدا تةنها بةشيَوةيةكى كاتى مؤلَةتي مانةوةيان ثيَدةدرىَ تةنانةت بةوانةشةوة كة لة كؤميتةى بالاَى ثةنابةران ناويان تؤمار كراوة. كارتى مؤلَةتى مانةوة تةنها بؤ شةش مانط كارى ثيَدةكريَت و دةبيَت ثاش ئةو ماوةية تازة بكريَتةوة.

ثةنابةريَك كة رِةتى كردبوويةوة نووسراوى ثشتطيرى لة طرووثة سياسيةكانى حكومةتى هةريَمةوة بهيَنىَ بة هيومان رِايتس وؤضى ووت، كاتيَك رِؤيشتم بؤ تازةكردنةوةى كارتى مانةوةكةم لة مايزى 2012دا، بةرثرسان

31ضاوثيَكةوتنى هيومان رِايتس وؤض لةطةلَ كؤميتةى بالاَى ثةنابةران لة هةوليَر، 7ى تشرينى دووةمى 2011.

32 حزبى كؤمةلَة و حزبى ديموكراتى كوردستانى ئيَران، دوو ثارتى سةرةكي كوردستانى ئيَرانن كة بة ئاشكرا لة كوردستانى عيَراقدا كاردةكةن. ئةم دوو ثارتة ضةندين بنكةو بارةطايان لة ناوضةكانى ذيَر دةسةلاَتى حكومةتى هةريَمدا هةية. لةسةرةتاى سالَى 1990دا، ئةم دوو ثارتة رِازيبوون بة وةستانى ضالاكية سةربازيةكانيان دذى رِذيَمى ئيَران. رِاثؤرتى هيومان رِايتس وؤض لةسةر ئازادى رِادةربرين و ئازادى رِيَكخراوةيى بوون لة هةريَمى كوردستاندا لة كانوونى يةكةمى 2009دا.ضةندين سالَة دةسةلاَتدارانى ئيَران ضالاكيةكانى ئةم دوو ثارتةيان لة ناو ولاَتةكةياندا قةدةغة كردووة

33ضاوثيَكةوتنى هيومان رايتس وؤض لة رانية، عيَراق، لة تشرينى دووةمى 2012

34هةندىَ جار ثرؤسةكة تا رِادةيةك هةرةمةكية ضونكة هيومان رايتس وؤض ضاوثيَكةوتنى لةطةلَ هةنديَك لةو ثةنابةرة ئيَرانيانة كرد كة رِةتيان كردبوويةوة نووسراوى ثشتطيرى لة هيض ثارتيَكى سياسيةوة بهيَنن، بةلاَم هيَشتا موَلَةتى مانةوةيان وةرطرتبوو.

ثێیان ووتم کة من تەنها وەك ئاوارەیەك لة کوردستانی عیَراقدا ئیش دەکەم، نابیَت تیَوەبطلیَم لة هیض ضالاکیەکی سیاسیەوة.[35]

ستافی ئۆفیسی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان وتیان، ئەوان ئاطاداربوون لەو مەرجانەی کة بەرثرسانی حکومەتی هەریَم لەسەر ئاوارة ئیَرانیەکان ثیَویستیان کردووة، بەتایبەت بۆ ئەو ئاوارانەی کة کورد نین، هەروەها ئۆفیسەکەیان دەست تیَوەردانی کردووة لەبری ئەو ئیَرانیانەی کة نەیانتوانیوة یاخود نەیانویستوة نووسراوی ثشتطیری لة ثارتة کوردیة ئیَرانیەکانەوة ببەن.[36] بەلأم زۆر جار دەست تیَوەردانی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانیش بیَ سوود بووة. ئاوارەیەکی ئیَراني بة هیومان رِایتس وۆضی ووت، کاتیَك داوای نووسراوی ثشتطیری یەکیَك لة حزبة کوردیة ئیَرانیەکانی لیَکراوة، دەست بەجیَ رِۆیشتووة بۆ ئۆفیسی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان.

"ئۆفیسی کۆمیتەی بالأی ثەنابەران ثاریَزەریَکیان لەطەلَ ناردم بوَ فەرمانطەی نیشینطة، لەسەرەتاوة ثرۆسەکة بەباشی رِۆیشت بەلأم کاتیَك رِۆیشتم بۆ سلیَمانی طرفتم بۆ دروست بوو ضونکة هیَشتا لەویَ داوای نووسراوی ثشتطیریان لیَدەکردم، لة بەرِیَوەبەرایەتی ئاسایشی سلیَمانی ثیَیان ووتم کة ثیَویستة دووبارة مۆلَەتی مانەوة لة سلیَمانی وەرطرم و ئەو نامەیەی هەولیَر کاری ثیَناکریَت." ئاوارەکة ووتیشی، "تا ئیَستا نزیکەی 20 جار ضوومەتة فەرمانطەی نیشینطة، بەلأم هیَشتا مۆلَەتی مانەوەم وەرنەطرتووة".[37]

ئاوارەیەکی تری ئیَرانی بة هیومان رِایتس وۆضی ووت, لەبەرەوەی بەشداری لة ضەند خۆثیشاندانیَکدا کردووة لة دژی دەسةلأتدارانی حکومەتی هەریَم و ئیَران، بەرثرسانی نیشینطة کارتی مۆلَەتی مانەوەکەیان بۆ تازة نەکردۆتەوة. هەروەها ووتیشی، ضەند جاریَك بانطهیَشتیان کردووة بۆ لیَکۆلَینەوة و هەرِەشەی دیثۆرت کردنەوەیان لیَکردووة سەرەرِایی ئەوەی ناوی وەك ثەنابەر لة کۆمیتەی بالأی ثەنابەران تۆمار کراوة.[38]

ئاوارة ئیَرانیەکانی نیشتەجیَی کوردستانی عیَراق نیطەران بوون لەوەی کة هیَشتا ذیانیان لة مەترسیدایة، ئەوەش بەهۆی ئەو فشارانەی دەخریَتة سەر کەس و کاریان لة ئیَران لەلایەن بەرثرسانی ئەمنی و هەوالَطری ئەو وولأتەوة. ئاوارەیەکی ئیَرانی نیشتەجیَی هەلیَر بة هیومان رِایتس وۆضی ووت، بەرثرسانی ئاسایشی ئیَرانی فشاریَکی زۆریان خستۆتة سەر خوشکەکەي و ئەندامانی خیَزانەکەي کاتیَك بۆیان دەرکەوتوة کة ئیَرانی جیَهیَشتوەو وەك ئاوارة لة کوردستانی عیَراق نیشتەجیَ بووة. هەروەها ووتیشی، ثیَش ضەند مانطیَکی کەم لەمەوبەر، یەکیَك لة ئەشکەنجەدەرانی لة ئیَران کة ثیاویَك بووة لای ئەم بة غەفاری ناسراوة ، لة رِیَطەی مۆبایلەوة نامەی بۆ ناردوەو وتوویەتی کة ناونیشان و شویَنی ئەو دەزانیَ. زۆرجار غەفاری لة رِیَطەی کەس و کارەکەیەوة لة ئیَران ثەیامی بۆ ناردوة و ثیَی وتوون کة هیَزة ئەمنیەکانی ئیَران زۆر بة ئاسانی دەتوانن بیرِفیَنن و بیهیَننەوة بۆ ئیَران.[39] یەکیَکی تر لة ئاوارەکان، بة هیومان رِایتس وۆضی ووت، لة تشرینی دووەمی سالَی رِابردوودا ضەندجار لة رِیَطەی ثەیوەندی تەلەفۆنیەوة و لة رِیَطەی ضەند کەسیَکەوة هەرِەشەی لیَکراوة.[40]

35ضاوثیَکەوتنی تەلەفۆنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ هەندیَك کەس کة نەیان وویست بوو ناویان بلأوبکریَتەوة، 19ی مارسی 2012.

36ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوة یەکطرتووەکان لة هەولیَر، 6ی تشرینی دووەمی 2011

37ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض، رِانیة/عیَراق لة تشرینی دووەمی 2012.

38ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض، هەولیَر/عیَراق لة تشرینی دووەمی 2012

39ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض، هەولیَر/عیَراق لة تشرینی دووەمی 2012

40 ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لة هەولیَر/عیَراق، لة تشرینی دووەمی 2012

یەکێکی تر بە هیومان رایتس ووچ ووت، هەرچەندە بارودۆخی ژیانی لە کوردستان ئاسان نیە بەلآم بەردەوام دەبێت لە ئامادەکردنی راپۆرتی دۆکیومێنتی و بلآوکردنەوەی پێشێلکاریەکانی مافی مرۆڤ لە ئێران. ناوبراو بە هیومان رایتس ووچی ووت، پاش چاوپێکەوتنێکی لە 22ی تەمووزی 2011دا،لەگەڵ رۆژنامەی "گاردیانی" بەریتانی کە تێیدا باسی لەو ژمارە زیندانیە زۆرەی بەندیخانەی (دیزێل عاباد) ی کرماشان کردبوو کە چاوەرێی فەرمانی لە سێدارەدانن، دەسەلآتداران لە ئێران هەرەشەیان لە خێزانەکەی کردبوو بە ئامانجی گوشار خستنەری و بێدەنگ کردنی بەرامبەر ئەو پێشێلکاریانەی مافی مرۆڤ کە لە ئێراندا روودەدەن.[41]

زۆرێک لە ئاوارەکان ترس و نیگەراني ئەوەیان دەربرِی کە دەزگای هەواڵگری و هێزە ئەمنیەکانی ئێران دەتوانن لە کوردستانی عێراقدا بە ئازادی چالاکی ئەنجام بدەن. ژمارەیەکیان بە هیومان رایتس ووچیان ووت، ئێران چەندین بنکەی هەواڵگری هەیە بۆ کۆکردنەوەی زانیاری لە شارو شارۆچکەکانی کوردستانی عێراقدا. هەروەها ووتیشیان ئەم بنکانە کە بە (قەرارگای رەمەزان) ناسراون لە رابردوودا بۆ چەند مەبەستێکی جیاواز بەکارهێنراون لەوانە پێدانی مۆڵەتی سەردان بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ بچنە ئێران لەگەڵ کۆکردنەوەی زانیاری هەواڵگری لەسەر پارتە کوردیەکانی هەرێم و پارتە کوردیەکانی ئێران لە عێراق. هیومان رایتس ووچ سەربەخۆ نەیتوانی ئەوە پشت راست بکاتەوە کە ئاوارە و پەنابەرە ئێرانیەکاني نیشتەجێی کوردستانی عێراق کرابنە ئامانجی ئەفسەرانی دەزگای هەواڵگری ئێرانی.

---

[41] قەرارگای رەمەزان ئەو بنکانەن کە لەلایەن وەزارەتی هەواڵگری و سوپای پاسدارانی ئێرانەوە لە خاکی بێگانەدا بەرێوە دەچن.